

Тарас Шевченко

ФРОНТОВИЙ КОБЗАР

.

Слава не поляже;
 Не поляже; а роскаже,
 Що діялось въ свити,
 Чья правда, чья кривда
 И чьи мы диты.—
 Нашъ завзлтый Головатый
 Не вмере, не загыне:
 Отъ де, люды, наша слава,
 Слава Украины, —
 Безъ золота, безъ каминю,
 Безъ хытрон мовы,
 А голосна, та правдыва,
 Якъ Господа слово... —

Сторінка із першого видання „Кобзаря”
 1840 року із викресленими цензором
 рядками.

Тарас ШЕВЧЕНКО

ФРОНТОВИЙ КОБЗАР

**Спеціальне благодійне видання
для захисників України**

м. Хмельницький-2016

ББК 82.161.2-1
УДК 84(4Укр)1-5
Ш 37

Упорядник Павло Гірник.
Відповідальний за випуск
Василь Климчук, директор
Хмельницького ОЕНЦУМ.

Тираж освячений митрофорним протоієреєм
о. Васи́лієм Бериндою.

В оформленні використані графічні елементи з першого видання «Кобзаря» 1840 року та захалявної або «Малої книжки» Тараса Шевченка — рукописної книжки його віршів перших чотирьох років заслання (1847-1850).

Шевченко Т.

Фронтвий Кобзар. Спеціальне благодійне
видання для захисників України.
Хмельницький: «Поліграфіст», 2016. - 96 с.

ISBN 978-966-8819-28-5

ОСТАННЯ БАРИКАДА

Укладаю захаявну книжечку. Не свою. Шевченкову. Плачу, плачу, обтираюся рукавом і знову плачу. Не знаю, як з отого великого «Кобзаря» зробити меншого, фронтового.

І передмову бодай би в півслова написати, а яку, як сльози обступають?!

Тарасе Григоровичу, якщо Ви мене чуєте в позачасі, простіть і мені, і вчителям, і учням, і всім тим, хто безнастанно товчється по Вашій безборонній душі, хто примусово чи безтямно читає Ваші зболені вірші.

Я десь поруч, але не можу захистити ані Вашу мову, ані нашу Україну.

Я з тих мертвих чи ненароджених, для якого Ви живі.

...Йому не треба ставити пам'ятники на п'єдесталах скинутих вождів. Його треба читати й перечитувати, і не на нього молитися, а за його бунтівну, непокорену, вільну і свавільну правдиву гайдамацьку душу.

Не все було просто і безпомилково в його мирському житті. Зовсім непросто, як і у Григорія Сковороди, було й у духовному протиборстві. Але чому, коли ви читаєте оті слова: «Я свою п'ю, а не кров людськую», саме думаєте про те, що він пияк, а не про тих, хто пив і п'є людську кров, запиваючи коньяками?!!

Він міг би встигнути, але йому не давали, забороняли і писати, і навіть малювати. Він тоді почав на засланні, в муштрі, в коротких перервах суворої бездуховної солдатчини, ліпити з хліба щось аби творче. Чому з хліба? Бо на Кос-Аралі глини нема. Самий пісок. Саме там Тарас Григорович втратив здоров'я. Бо туди, де він служив, навіть питну воду, прісну, привозили раз на місяць, а за місяць та вода за-кисала і тхнула. І мусив, як і інші, її пити, бо іншої не було.

Вистояв духом, але не тілом. Але ще встиг за той коротесенький час по засланні, попри постійний поліційний нагляд і безгрошів'я стати ще й академіком не за минулі свої заслуги, а за те, що встиг — за нову працю, яку опанував за безмежно короткий час, — за граверство. Це, якщо хто не знає, не те граверство, що на годинниках чи обручках, а граверство художнє. Картини. Але вже тільки в одному кольорі. Чорному.

Бо чорним був його шлях. А поезія — світла і незаймана. Як отой нещасний білий аркуш, що на четверо. Захалявний. Світовий.

**Павло ГІРНИК,
поет,
лауреат
Шевченківської премії.**

* * *

Не женися на багатій,
Бо вижене з хати,
Не женися на убогій,
Бо не будеш спати.

Оженись на вольній волі,
На козацькій долі,
Яка буде, така й буде,
Чи гола, то й гола.

Та ніхто не докучає
І не розважає —
Чого болить і де болить,
Ніхто не питає.

Удвох, кажуть, і плакати
Мов легше неначе;
Не потурай: легше плакати,
Як ніхто не бачить.

В КАЗЕМАТІ

Моїм союзникам посвящаю

Згадайте, братія моя...
Бодай те лихо не верталось,
Як ви гарнесенько і я
Із-за решотки визирали.
І, певне, думали: «Коли
На раду тиху, на розмову,
Коли ми зійдемося знову
На сій зубоженій землі?»
Ніколи, братія, ніколи
З Дніпра укупі не п'ємо!
Розійдемося, рознесемо
В степи, в ліси свою недолю,
Повіруєм ще трохи в волю,
А потім жити почнемо
 Меж людьми як люде.
А поки те буде,
Любіться, брати мої,
Україну любіте
І за неї, безталанну,
Господа моліте.
І його забудьте, други,
І не проклиняйте.
І мене в неволі лютій
Інколи згадайте.

* * *

За байраком байрак,
А там степ та могила.
Із могили козак
Встає сивий, похилий.
Встає сам уночі,
Іде в степ, а йдучи
Співа, сумно співає:
— Наносили землі
Та й додому пішли,
І ніхто не згадає.
Нас тут триста як скло!
Товариства лягло!
І земля не приймає.
Як запродав гетьман
У ярмо християн,
Нас послав поганяти.
По своїй по землі
Свою кров розлили
І зарізали брата.
Крові брата впились
І отут полягли
У могилі заклятій. —
Та й замовк, зажурився
І на спис похилився.
Став на самій могилі,

На Дніпро позирав,
Тяжко плакав, ридав,
Сині хвилі голосили.
З-за Дніпра із села
Руна гаєм гула,
Треті півні співали.
Провалився козак,
Стрепенувся байрак,
А могила застогнала.

Мені однаково, чи буду
Я жить в Україні, чи ні.
Чи хто згадає, чи забуде
Мене в снігу на чужині —
Однаковісінько мені.
В неволі виріс меж чужими
І, неоплаканий своїми,
В неволі, плачучи, умру.
І все з собою заберу,
Малого сліду не покину
На нашій славній Україні,
На нашій — не своїй землі.
І не пом'яне батько з сином,
Не скаже синові: — Молись,
Молися, сину: за Вкраїну

Його замучили колись. —
Мені однаково, чи буде
Той син молитися, чи ні...
Та неоднаково мені,
Як Україну злії люде
Присплять, лукаві, і в огні
Її, окраденую, збудять...
Ох, неоднаково мені.

Ой три шляхи широкії
Докупи зійшлися.
На чужину з України
Брати розійшлися.
Покинули стару матір.
Той жінку покинув,
А той сестру. А найменший —
Молоду дівчину.
Посадила стара мати
Три ясени в полі.
А невістка посадила
Високу тополю.
Три явори посадила
Сестра при долині...
А дівчина заручена —

Червону калину.
Не прийнялись три ясени,
Тополя всихала,
Повсихали три явори,
Калина зов'яла.
Не вертаються три брати.
Плаче стара мати,
Плаче жінка з діточками
В нетопленій хаті.
Сестра плаче, йде шукати
Братів на чужину...
А дівчину заручену
Кладуть в домовину.
Не вертаються три брати,
По світу блукають,
А три шляхи широкії
Терном заростають.

РОЗРИТА МОГИЛА

Світе тихий, краю милий,
Моя Україно,
За що тебе сплюндровано,
За що, мамо, гинеш?
Чи ти рано до схід сонця
Богу не молилась,
Чи ти діточок непевних
Звичаю не вчила?
«Молилася, турбувалась,
День і ніч не спала,
Малих діток доглядала,
Звичаю навчала.
Виростали мої квіти,
Мої добрі діти,
Панувала і я колись
На широкому світі,
Панувала... Ой Богдане!
Нерозумний сину!
Подивись тепер на матір,
На свою Україну,
Що, колишучи, співала
Про свою недолю,
Що, співаючи, ридала,
Виглядала волю.
Ой Богдане, Богданочку,
Якби була знала,
У колисьці б задушила,
Під серцем приспала.

Степи мої запродані
Жидові, німоті,
Сини мої на чужині,
На чужій роботі.
Дніпро, брат мій, висихає,
Мене покидає,
І могили мої милі
Москаль розриває...
Нехай риє, розкопує,
Не своє шукає,
А тим часом перевертні
Нехай підростають
Та допоможуть москалеві
Господарювати,
Та з матері полатану
Сорочку знімати.
Помагайте, недолюдки,
Матір катувати».

Начетверо розкопана,
Розрита могила.
Чого вони там шукали?
Що там схоронили
Старі батьки? Ех, якби-то,
Якби-то найшли те, що там схоронили,
Не плакали б діти, мати не журилась.

* * *

Садок вишневий коло хати,
Хрущі над вишнями гудуть.
Плугатарі з плугами йдуть,
Співають ідучи дівчата,
А матері вечерять ждуть.

Сім'я вечерея коло хати,
Вечірня зіронька встає.
Дочка вечерять подає,
А мати хоче научати,
Так соловейко не дає.

Поклала мати коло хати
Маленьких діточок своїх,
Сама заснула коло їх.
Затихло все, тільки дівчата
Та соловейко не затих.

* * *

Рано-вранці новобранці
Виходили за село,
А за ними, молодими,
І дівча одно пішло.
Подибала стара мати
Доню в полі доганяти...
І догнала, привела;
Нарікала, говорила.
Поки в землю положила,
А сама в старці пішла.

Минули літа, а село
Не перемінилось.
Тільки пустка на край села
Набік похилилась.
Коло пустки на милиці
Москаль шкандибає.
На садочок позирає,
В пустку заглядає.
Марне, брате, не вигляне
Чорнобрива з хати.
Не покличе стара мати
Вечеряти в хату.
А колись... Давно колись-то!
Рушники вже ткались,

І хустина мережалась,
Шовком вишивалась.
Дунав жити, любитися
Та Бога хвалити!
А довелось... Ні до кого
В світі прихилитись.
Сидить собі коло пустки,
Надворі смеркає.
А в вікно, неначе баба,
Сова виглядає.

Чигрине, Чигрине,
Все на світі гине,
І святая твоя слава,
Як пилина, лине
За вітрами холодними,
В хмарі пропадає,
Над землею летять літа,
Дніпро висихає,
Розсипаються могили,
Високі могили —
Твоя слава... і про тебе,
Старче малосилий,
Ніхто й слова не промовить,
Ніхто й не покаже,

Де ти стояв? Чого стояв?
І на сміх не скаже!!

За що ж боролись ми з ляхами?
За що ж ми різались з ордами?

За що скородили списами
Московські ребра?? Засівали,

І рудою поливали...

І шаблями скородили.

Що ж на ниві уродилось??!

Уродила рута... рута...

Волі нашої отрута.

А я, юродивий, на твоїх руїнах
Марно сльози трачу; заснула Україна,

Бур'яном укрилась, цвіллю зацвіла,

В калюжі, в болоті серце прогноїла

І в дупло холодне гадюк напустила,

А дітям надію в степу оддала.

А надію...

Вітер по полю розвіяв,

Хвиля морем рознесла.

Нехай же вітер все розносить

На неокраєнім крилі,

Нехай же серце плаче, просить

Святої правди на землі.

Чигрине, Чигрине,
Мій друже єдиний,
Проспав еси степи, ліси
І всю Україну.
Спи ж, повитий жидовою,
Поки сонце встане,
Поки тії недолітки
Підростуть, гетьмани.
Помолившись, і я б заснув...
Так думи прокляті
Рвуться душу запалити,
Серце розірвати.
Не рвіть, думи, не паліте,
Може, верну знову
Мою правду безталанну,
Моє тихе слово.
Може, викую я з його
До старого плуга
Новий леміш і чересло.
І в тяжкі упруги...
Може, зорю переліг той,
А на перелозі...
Я посію мої сльози,
Мої щирі сльози.
Може, зійдуть, і виростуть
Ножі обоюдні,

Розпанахають погане,
Гниле серце, трудне...
І вицідять сукровату,
І налпють живої
Козацької тії крові,
Чистої, святої!!!

Може... може,.. а меж тими
Меж ножами рута
І барвінок розів'ється —
І слово забуте,
Моє слово тихо-сумне,
Богобоязливе,
Згадається — і дівоче
Серце боязливе
Стрепенеться, як рибонька,
І мене згадає...
Слово моє, сльози мої,
Раю ти мій, раю!

Спи, Чигрине, нехай гинуть
У ворога діти,
Спи, гетьмане, поки встане
Правда на сім світі.

* * *

В неволі тяжко, хоча й волі,
Сказати по правді, не було.
Та все-таки якось жилось.
Хоть на чужому, та на полі...
Тепер же злої тії долі,
Як Бога, ждати довелось.
І жду її, і виглядаю,
Дурний свій розум проклинаю,
Що дався дурням одурить,
В калюжі волю утопить.
Холоне серце, як згадаю,
Що не в Україні поховають,
Що не в Україні буду жить,
Людей і Господа любить.

КОСАР

Понад полем іде,
Не покоси кладе,
Не покоси кладе — гори.
Стогне земля, стогне море,
Стогне та гуде!

Косаря уночі
Зострічають сичі.

Тне косар, не спочиває
Й ні на кого не вважає,
Хоч і не проси.

Не благай, не проси,
Не клепає коси.

Чи то пригород, чи город,
Мов бритвою, старий голить.
Усе, що даси.

Мужика, й шинкаря,
Й сироту-кобзаря.

Приспівує старий, косить,
Кладе горами покоси,
Не мина й царя.

І мене не мине,
На чужині зотне,
За решоткою задавить,
Хреста ніхто не поставить.
І не пом'яне.

Чи ми ще зійдемося знову?
Чи вже навіки розійшлись?
І слово правди і любові
В степи і дебрі рознесли!

Нехай і так. Не наша мати,
А довелося поважати.
То воля Господа. Годіть!
Смирітеся, молітесь Богу
І згадуйте один другого.
Свою Україну любіть,
Любіть її... Во время люте,
В остатню тяжкую минуту
За неї Господа моліть.

Думи мої, думи мої,
Ви мої єдині,
Не кидайте хоч ви мене
При лихій годині.
Прилітайте, сизокрилі
Мої голуб'ята,
Із-за Дніпра широкого
У степ погуляти
З киргизами убогими.
Вони вже убогі,
Уже голі... Та на волі

Ще моляться Богу.
Прилітайте ж, мої любі,
Тихими речами
Привітаю вас, як діток,
І заплачу з вами.

Не гріє сонце на чужині,
А дома надто вже пекло.
Мені невесело було
Й на нашій славній Україні.
Ніхто любив мене, вітав,
І я хилився ні до кого,
Блукав собі, молився Богу
Та люте панство проклинав.
І згадував літа лихії,
Погані, давнії літа,
Тойді повісили Христа,
Й тепер не втік би син Марії!
Нігде невесело мені,
Та, мабуть, весело й не буде
І на Україні, добрі люде,
Отже таки й на чужині.

Хотілося б... Та й то для того,
Щоб не робили москалі
Труни із дерева чужого
Або хоч крихотку землі
Із-за Дніпра мого святого
Святії вітри принесли,
Та й більш нічого. Так-то, люде,
Хотілося б. Та що й гадать...
Нащо вже й Бога турбовать,
Коли по-нашому не буде.

Один у другого питаєм,
Нащо нас мати привела?
Чи для добра? Чи то для зла?
Нащо живем? Чого бажаєм?
І, не дознавшись, умираєм,
А покидаємо діла...

Які ж мене, мій Боже милий,
Діла осудять на землі?
Коли б ті діти не росли,
Тебе, святого, не гнівили,
Що у неволі народились
І стид на Тебе понесли.

* * *

А. О. Козачковському

Давно те діялось. Ще в школі,
Таки в учителя-дяка,
Гарненько вкраду п'ятака —
Бо я було трохи не голе,
Таке убоге — та й куплю
Паперу аркуш. І зроблю
Маленьку книжечку. Хрестами
І візерунками з квітками
Кругом листочки обведу.
Та й списую Скворороду
Або «Три царіє со дари».
Та сам собі у бур'яні,
Щоб не почув хто, не побачив,
Виспівую та плачу.
І довелось знов мені
На старість з віршами ховатись,
Мережать книжечки, співати
І плакати у бур'яні.
І тяжко плакати. І не знаю,
За що мене Господь карає?
У школі мучилось, росло,
У школі й сивіть довелось,
У школі дурня й поховають.
А все за того п'ятака,

Що вкрав маленьким у дядя,
Отак Господь мене карає.

Ось слухай же, мій голубе,
Мій орле-козаче!

Як конаю я в неволі,
Як я нужу світом.

Слухай, брате, та научай
Своїх малих діток,
Научай їх, щоб не вчились
Змалку віршувати.

Коли ж яке поквапиться,
То нищечком, брате,
Нехай собі у куточку
І віршує й плаче
Тихесенько, щоб Бог не чув,
Щоб і ти не бачив.

Щоб не довелося, брате,
І йому каратисьь.

Як я тепер у неволі
Караюся, брате.

Неначе злодій, поза валами
В неділю крадуся я в поле.
Талами вийду понад Уралом
На степ широкий, мов на волю.

І болящеє, побите
Серце стрепенеться,

Мов рибонька над водою.
Тихо усміхнеться
І полине голубкою
Понад чужим полем,
І я ніби оживаю
На полі, на волі.
І на гору високою
Виходжу, дивлюся,
І згадую Україну,
І згадать боюся.
І там степи, і тут степи,
Та тут не такі,
Руді-руді, аж червоні,
А там голубії,
Зеленії, мережані
Нивами, ланами,
Високими могилами,
Темними лугами.
А тут бур'ян, піски, тали...
І хоч би на сміх де могила
О давнім давні говорила.
Неначе люде не жили.
Од споконвіку і донині
Ховалась од людей пустиня,
А ми таки її нашли.
Уже й твердині поробили,

Затого будуть і могили,
Всього наробимо колись!
О доле моя! Моя країно!
Коли я вирвусь з цієї пустині?
 Чи, може, крий Боже,
 Тут і загину.

І почорніє червоне поле...
— Айда в казарми! Айда в неволю!
Неначе крикне хто надо мною.
І я прокинусь. Поза горою
Вертаюсь, крадуся понад Уралом,
Неначе злодій той, поза валами.

Отак я, друже мій, святкую
Отут неділеньку святую.

А понеділок?.. Друже-брате!
Ще прийде ніч в смердячу хату,
Ще прийдуть думи. Розіб'ють
На стократ серце і надію,
І те, що вимовить не вмію...
І все на світі проженуть.
І спинять ніч. Часи літами,
Віками глухо потечуть.
І я кровавими сльозами
Не раз постелю омочу.

Перелічу і дні, і літа.
Кого я, де, коли любив?
Кому яке добро зробив?
Нікого в світі, нікому в світі.
Неначе по лісу ходив!
А малась воля, малась сила,
Та силу позички зносили,
А воля в гостях упилаась
Та до Миколи заблудила...
Та й упивається зареклась.

Не pomoже милий Боже,
Як то кажуть люде.
Буде каяння на світі,
Вороття не буде.

Благаю Бога, щоб світало,
Мов волі, світу сонця жду.
Цвіркун замовкне; зорю б'ють.
Благаю Бога, щоб смеркало,
Бо на позорище ведуть
Старого дурня муштрувати.
Щоб знав, як волю шанувати,
Щоб знав, що дурня всюди б'ють.

Минають літа молодії,
Минула доля, а надія
В неволі знову за своє,

Зо мною знову лихо діє
І серцю жалю завдає.
А може, ще добро побачу?
А може, лихо переплачу?
Води Дніпрової нап'юсь,
На тебе, друже, подивлюсь.
І може, в тихій твоїй хаті
Я буду знову розмовляти
З тобою, друже мій. Боюсь!
Боюся сам себе спитати, —
 Чи се коли сподіється?
 Чи, може, вже з неба
 Подивлюсь на Україну,
 Подивлюсь на тебе.
 А іноді так буває,
 Що й сльози не стане;
 І благав би я о смерті...
 Так ти і Україна,
 І Дніпро крутоберегий,
 І надія, брате,
 Не дає мені Бога
 О смерті благати.

* * *

Ой гляну я, подивлюся
На той степ, на поле;
Чи не дасть Бог милосердий
Хоч на старість волі.
Пішов би я в Україну,
Пішов би додому,
Там би мене привітали,
Зраділи б старому;
Там би я спочив хоч мало,
Молившися Богу,
Там би я... Та шкода й гадки,
Не буде нічого.
Як же його у неволі
Жити без надії?
Навчіть мене, люди добрі,
А то одурію...

Ой вигострю товариша,
Засуну в халяву
Та піду шукати правди
І тієї слави.
Ой піду я не лугами

І не берегами,
А піду я не шляхами,
А понад шляхами.
Та спитаю в жидовина,
В багатого пана,
У шляхтича поганого
В поганім жупані
І у ченця, як трапиться,
Нехай не гуляє,
А Святе Письмо читає,
Людей поучає,
Щоб брат брата не різали
Та не окрадали,
Та в москалі вдовиченка
Щоб не оддавали.

По улиці вітер віє
Та сніг замітає.
По улиці попідтинню
Вдова шкандибає
Під дзвіницю, сердешная,
Руки простягати
До тих самих, до багатих,

Що сина в солдати
Позаторік заголили.
А думала жити...
Хоч на старість у невістки
В добрі одпочити.
Не довелось. Виблагала
Ту ю копійчину...
Та Пречистій поставила
Свічечку за сина.

Ой не п'ються пива-меди,
Не п'ється вода,
Прилучилась з чумаченьком
У степу біда.
Заболіла головонька,
Заболів живіт,
Упав чумац коло воза,
Упав та й лежить.
Із Одеси преславної
Завезли чуму,
Покинули товариші —
Горенько йому.

Воли його коло воза
Понуро стоять.
А із степу гайворони
До його летять.
— Ой не кляйте, гайворони,
Чумацького трупу,
Наклювавшись, подохнете
Коло мене вкупі.
Ой полетіть, гайворони
Мої сизокрилі,
До батечка та скажіте,
Щоб службу служили
Та за мою грішну душу
Псалтир прочитали,
А дівчині молоденькій
Скажіть, щоб не ждала.

Із-за гаю сонце сходить,
За гай і заходить.
По долині увечері
Козак смутний ходить.
Ходить він годину,

Ходить він і другу.
Не виходить чорнобрива
Із темного лугу,
Не виходить зрадливая...
А з яру та з лісу
З собаками та псарями
Їде пан гульвіса.
Цькують його собаками,
Крутять назад руки
І завдають козакові
Смертельніє муки;
У льох його, молодого,
Той пан замикає...
А дівчину покриткою
По світу пускає.

Не так тії вороги,
Як добрії люди —
І окрадуть, жалкуючи,
Плачучи, осудять,
І попросять тебе в хату,
І будуть вітати,
І питать тебе про тебе,

Щоб потім сміятись,
Щоб з тебе сміятись,
Щоб тебе добити...
Без ворогів можна в світі
Як-небудь прожити.

А ці добрі люде
Найдуть тебе всюди,
І на тім світі добряги
Тебе не забудуть.

Ой чого ти почорніло,
Зеленеє поле?
— Почорніло я од крові
За вольную волю.
Круг містечка Берестечка
На чотири милі
Мене славні запорожці
Своїм трупом вкрили.
Та ще мене гайворони
Укрили з півночі...
Клюють очі козацькїї,
А трупу не хочуть.
Почорніло я, зелене,
Та за вашу волю...

Я знов буду зеленіти,
А ви вже ніколи
Не вернетесь на волю,
Будете орати
Мене стиха та, орючи,
Долю проклинати.

Навгороді коло броду
Барвінок не сходить.
Чомусь дівчина до броду
По воду не ходить.
Навгороді коло тину
Сохне на тичині
Хміль зелений, не виходить
Дівчина з хатини.
Навгороді коло броду
Верба похилилась.
Зажурилась чорнобрива,
Тяжко зажурилась.
Плаче, плаче та ридає,
Як рибонька б'ється...
А над нею, молодою,
Поганець сміється.

* * *

Не вернувся із походу
Гусарин-москаль.
Чого ж мені його шкода,
Чого його жаль?
Що на йому жупан куций,
Що гусарин чорноусий,
Що Машою звав?
Ні, не того мені шкода;
А марніє моя врода,
Люде не беруть.
А на улиці дівчата
Насміхаються, прокляті,
Гусаркою звуть.

Ой крикнули сірії гуси
В яру на ставу;
Стала слава на все село
Про тую вдову.
Не так слава, не так слава,
Як той поговір,
Що заїздив козак з Січі
До вдови на двір.

— Вечеряли у світлиці,
Мед-вино пили;
І в кімнаті на кроваті
Спочити лягли. —
Не минула слава тая,
Не марне пішла.
Удовиця у м'ясиці
Сина привела.
Вигодувала малого,
До школи дала.
А із школи його взявши,
Коня купила,
А коня йому купивши,
Сідельце сама
Самим шовком вишивала,
Златом окула,
Одягла його в червоний
В жупан дорогий,
Посадила на коника...
— Гляньте, вороги!
Подивітесь! — Та й повела
Коня вздовж села.
Та й привела до обозу;
В військо оддала...
А сама на прощу в Київ,
В черниці пішла.

* * *

На Великдень на соломі
Проти сонця діти
Грались собі крашанками
Та й стали хвалитись
Обновами. Тому к святкам
З лиштвою пошили
Сорочечку. А тій стьожку,
Тій стрічку купили.
Кому шапочку смушеву,
Чобітки шкапові,
Кому свитку. Одна тільки
Сидить без обнови
Сиріточка, рученята
Сховавши в рукава.
— Мені мати купувала.
— Мені батько справив.
— А мені хрещена мати
Лиштву вишивала.
— А я в попа обідала, —
Сирітка сказала.

* * *

І золотої, й дорогої
Мені, щоб знали ви, не жаль
Моєї долі молодої;
А іноді така печаль
Оступить душу, аж заплачу.
А ще до того, як побачу
Малого хлопчика в селі.
Мов одірвалось од гіллі,
Одно-однісіньке під тином
Сидить собі в старій ряднині.
Мені здається, що се я,
Що це ж та молодість моя.
Мені здається, що ніколи
Воно не бачитиме волі,
Святої воленьки. Що так
Даремне, марне пролетять
Його найкращії літа,
Що він не знатиме, де дітись
На сім широкім вольнім світі,
І піде в найми, і колись,
Щоб він не плакав, не журився,
Щоб він де-небудь прихилився,
То оддадуть у москалі.

* * *

Мій боже милий, знову лихо!..
Було так любо, було тихо;
Ми заходились розкувать
Своїм невольникам кайдани.
Аж гульк!.. Ізнову потекла
Мужицька кров! Кати вінчанні,
Мов пси голодні за маслак,
Гризуться знову.

Я не нездужаю, нівроку,
А щось такеє бачить око,
І серце жде чогось. Болить,
Болить і плаче, і не спить,
Мов негодована дитина.
Лихої, тяжкої години,
Мабуть, ти ждеш? Добра не жди,
Не жди сподіваної волі —
Вона заснула: цар Микола
Її приснав. А щоб збудить
Хиренну волю, треба миром,
Громадою обух сталить,
Та добре вигострить сокиру,

Та й заходиться вже будить.
А то проспить собі небога
До суду Божого страшного!
А панство буде колихать,
Храми, палати муровать,
Любить царя свого п'яного,
Та візантійство прославлять,
Та й більше, бачиться, нічого.

ОСІЇ ГЛАВА XIV

Подражаніє

Погибнеш, згинеш, Україно,
Не стане знаку на землі.
А ти пишалася колись
В добрі і розкоші! Вкраїно!
Мій любий краю неповинний!
За що тебе Господь кара,
Карає тяжко? За Богдана,
Та за скаженого Петра,
Та за панів отих поганих
До краю нищить... Покара,
Уб'є незримо і правдиво;
Бо довго довготерпеливий

Дивився мовчки на твою,
Гріховную твою утробу
І рек во гніві: «Потреблю
Твою красу, твою оздобу,
Сама розіпнешся. Во злобі
Сини твої тебе уб'ють
Оперені, а злозачаті
Во чреві згинуть, пропадуть,
Мов недолежані курчата!..
І плача, матернього плача
Ісполню гради і поля,
Да зрить розтленна земля,
Що я держитель і все бачу».
Воскресни, мамо! І вернися
В світлицю-хату; опочий,
Бо ти аж надто вже втомилась,
Гріхи синовні несучи.
Спочивши, скорбная, скажи,
Прорци своїм лукавим чадам,
Що пропадуть вони, лихі,
Що їх безчестіє і зрада,
І криводушіє огнем,
Кровавим, пламенним мечем
Нарізані на людських душах,
Що крикне кара невсипуща,
Що не спасе їх добрий цар,

Їх кроткий, п'яний господар,
Не дасть їм пить, не дасть їм їсти,
Не дасть коня вам охляп сісти
Та утікати; не втечете
І не сховаєтеся; всюди
Вас найде правда-мста; а люде
Підстерезуть вас на тоте ж,
Уловлять і судить не будуть,
В кайдани туго окують,
В село на зрище приведуть,
І на хресті отім без ката
І без царя вас, біснுவатих,
Розпнуть, розірвуть, рознесуть,
І вашей кровію, собаки,
Собак напоять...

І додай,
Такеє слово їм додай
Без притчі; вискажи: «Зробили,
Руками скверними створили
Свою надію; й речете,
Що цар наш Бог, і цар надія,
І нагодує, і огріє
Вдову і сирот». Ні, не те,
Скажи їм ось що: «Брешуть боги,
Ті ідоли в чужих чертогах,
Скажи, що правда оживе,

Натхне, накличе, нажене
Не ветхеє, не древле слово
Розтленнеє, а слово нове
Меж людьми криком пронесе
І люд окрадений спасе
Од ласки царської...»

О люди! Люди небораки!
Нащо здалися вам царі?
Нащо здалися вам псарі?
Ви ж таки люди, не собаки!
Вночі і ожеледь, і мряка,
І сніг, і холод. І Нева
Тихесенько кудись несла
Тоненьку кригу попід мостом.
А я, отож таки вночі,
Іду та кашляю йдучи.
Дивлюсь: неначе ті ягнята,
Ідуть задрипані дівчата,
А дід (сердешний інвалід)
За ними гнеться, шкандибає,
Мов у кошару заганяє

Чужу худобу. Де ж той світ!?
І де та правда!? Горе! Горе!
Ненагодованих і голих
Женуть (последний долг отдать),
Женуть до матері байстрят
Дівчаточок, як ту отару.
Чи буде суд! Чи буде кара!
Царям, царятам на землі?
Чи буде правда меж людьми?
Повинна быть, бо сонце стане
І осквернену землю спалить.

Стоїть в селі Суботові
На горі високій
Домовина України —
Широка, глибока.
Ота церков Богданова.
Там-то він молився,
Щоб москаль добром і лихом
З козаком ділився.

Мир душі твоїй, Богдане!
Не так воно стало;
Москалики, що заздріли,
То все очухрали.
Могили вже розривають
Та грошей шукають,
Льохи твої розкопують
Та тебе ж і лають,
Що їй за труди не находять!
Отак-то, Богдане!
Занапастив єси вбогу
Сироту Україну!
За те ж тобі така й дяка.
Церков-домовину
Нема кому полагодити!
На тій Україні,
На тій самій, що х тобою
Ляха задавила!
Байстріюки Єкатерины
Сараною сіли.
Отак-то, Зіновію,
Олексіїв друже!
Ти все оддав приятелям,
А їм і байдуже.
Кажуть, бачиш, що все-то те

Таки й було наше,
Що вони тільки наймали
Татарам на пашу
Та полякам... Може, й справді!
Нехай і так буде!
Так сміються ж з України
Стороннії люди!
Не смійтеся, чужі люде!
Церков-домовина
Розвалиться... і з-під неї
Встане Україна.
І розвіє тьму неволі,
Світ правди засвітить,
І помоляться на волі
Невольничі діти!

ТАРАСОВА НІЧ

На розпутті кобзар сидить
Та на кобзі грає;
Кругом хлопці та дівчата —
Як мак процвітає.
Грає кобзар, виспіває,
Вимовля словами,
Як москалі, орда, ляхи
Бились з козаками;
Як збиралась громадонька
В неділеньку вранці;
Як ховали козаченька
В зеленім байраці.
Грає кобзар, виспіває —
Аж лихо сміється...
«Була колись гетьманщина,
Та вже не вернеться.
Було колись — панували,
Та більше не будем!
Тії слави козацької
Повік не забудем!
Встає хмара з-за Лиману,
А другая з поля;
Зажурилась Україна —
Така її доля!
Зажурилась, заплакала,

Як мала дитина.
Ніхто її не рятує...
Козачество гине;
Гине слава, батьківщина;
Немає де дітись;
Виростають нехрещені
Козацькії діти;
Кохуються невінчані;
Без попа ховають;
Запродана жидам віра,
В церкву не пускають!
Як та галич поле криє,
Ляхи, уніати
Налітають, — нема кому
Порадоньки дати.
Обізвався Наливайко —
Не стало Кравчини!
Обізвався козак Павлюга
За нею полинув!
Обізвався Тарас Трясило
Гіркими сльозами:
«Бідна моя Україно,
Стоптана ляхами!»
Україно, Україно!
Серце моє, ненько!
Як згадаю твою долю,

Заплаче серденько!
Де поділось козачество,
Червоні жупани?
Де поділась доля-воля,
Бунчуки, гетьмани?
Де поділися? Згоріло
А чи затопило
Синє море твої гори,
Високі могили?
Мовчать гори, грає море,
Могили сумують,
А над дітьми козацькими
Поганці панують.
Грай же, море, мовчїть, гори!
Гуляй, буйний, полем!
Плачте, діти козацькїї,—
Така ваша доля!
Обізвавсь Тарас Трясило
Віру рятовати,
Обізвався орел сизий
Та й дав ляхам знати!
Обізвався пан Трясило:
«А годі журиться!
А ходім лиш, пани-брати,
З поляками биться!»
Вже не три дні, не три ночі

Б'ється пан Трясило.
Од Лимана до Трубайла
Трупом поле крилось.
Ізнемігся козаченько,
Тяжко зажурився,
А поганий Конецпольський
Дуже звеселився;
Зібрав шляхту всю до купи
Та й ну частувати.
Зібрав Тарас козаченьків —
Поради прохати:
«Отамани товариші,
Брати мої, діти!
Дайте мені порадоньку,
Що будем робити?
Бенкетують вражі ляхи —
Наше безголов'я».
«Нехай собі бенкетують,
Нехай на здоров'я!
Нехай, кляті, бенкетують,
Поки сонце зайде,
А ніч-мати дасть раду—
Козак ляха знайде».
Лягло сонце за горою,
Зірки засіяли,
А козаки, як та хмара,
Ляхів обступали.

Як став місяць серед неба,
Ревнула гармата;
Прокинулись ляшки-панки —
Нікуди втікати!
Прокинулись ляшки-панки,
Та й не повставали:
Зійшло сонце — ляшки-панки
Покотом лежали.
Червоною гадукою
Несе Альта вісти,
Щоб летіли круки з поля
Ляшків-панків їсти.
Налетіли чорні круки
Вельможних будити;
Зібралось козачество
Богу помолитись.
Закрякали чорні крюки,
Виймаючи очі;
Заспівали козаченьки
Пісню тії ночі,—
Тії ночі кривавої,
Що славною стала
Тарасові, козачеству,
Ляхів, що приспала.
Над річкою, в чистім полі,
Могила чорніє;
Де кров текла козацькая,

Трава зеленіє.
Сидить ворон на могилі
Та з голоду кряче...
Згада козак гетьманщину,
Згада та й заплаче!»
Умовк кобзар, сумуючи:
Щось руки не грають.
Кругом хлопці та дівчата
Слізеньки втирають.
Пішов кобзар по улиці —
З журби як заграє!
Кругом хлопці навприсядки,
А він вимовляє:
«Нехай буде отакечки!
Сидіть, діти, у запечку,
А я з журби та до шинку,
А там найду свою жінку,
Найду жінку, почастую,
З вороженьків покепкую».

ГАМАЛІЯ

«Ой нема, нема ні вітру, ні хвилі
Із нашої України;
Чи там раду радять, як на турка стати,
Не чуємо на чужині.
Ой повій, повій, вітре, через море
Та з Великого Лугу,
Суши наші сльози, заглуши кайдани
Та розвій нашу тугу.
Ой заграй, заграй, синесеньке море,
Та під тими байдаками,
Що пливуть козаки, тільки мріють шапки
Та на сей бік за нами.
Ой Боже наш, Боже, хоч і не за нами,
Неси ти їх з України;
Почуємо славу, козацьку славу,
Почуємо та й загинем».

Отак у Скутарі козаки співали,
Співали, сердеги, а сльози лились,
Лилися козацькі, тугу домовляли.
Босфор аж затряся, бо зроду не чув
Козацького плачу; застогнав широкий
І шкурою сірий бугай стрепенув,

І хвилю, ревучи, далеко-далеко
У синєє море на ребрах послав.
І море ревнуло Босфорову мову,
У Лиман погнало, а Лиман Дніпрові
Тую тугу-мову на хвилі подав.
Зареготався дід наш дужий,
Аж піна з уса потекла.
«Чи спиш, чи чуєш, брате Луже,
Хортице-сестро?»

Загула

Хортиця з Лугом: «Чую, чую».
І Дніпр укрили байдаки,
І заспівали козаки.

«У туркені по тім боці
Хата на помості.

Гай-гай! море, грай!
Реви, скелі ламай!

Поїдемо в гості

У туркені у кишені
Таляри-дукати.

Не кишені трусить,
Їдем різать, палить,
Братів визволяти.

У туркені яничари
І баша на лаві.
Гой-ги, вороги!
Ми не маєм ваги!
Наша воля й слава!»

Пливуть собі співаючи,
Море вітер чує;
Попереду Гамалія
Байдаком керує.
Гамалію, серце мліє,
Сказилося море,
Нехай злякає! — і сховались
За хвилі — за гори.

Дрімає в харемі, в раю Візантія.
І Скутар дрімає. Босфор клекотить,
Неначе скажений, то стогне, то виє.
Йому Візантію хочеться збудить.
«Не буди, Босфоре, буде тобі горе,
Твої білі ребра піском занесу,
У мул поховаю! — реве синє море. —
Хіба ти не бачиш, яких я несу
Гостей до султана?..»

Так море спиняло
(Любило завзятих чубатих слав'ян).

Босфор схаменувся.

Туркєня дрїмала,
Дрїмав у харемі ледачий султан.
Тїлько у Скутарі, в склепу,
не дрїмають
Козаки-сердеги. Чого вони ждуть?
По-своєму Бога в кайданах благають,
А хвилі на той бік ідуть та ревуть.

«О милий Боже України!
Не дай пропасти на чужині,
В неволі вольним козакам!
І сором тут, і сором там
Вставать з чужої домовини,
На суд твій праведний прийти,
В залізі руки принести
І перед всіми у кайданах
Стать козакові...» —

«Рїж! і бий!
Мордуї невіру-бусурмана!» —
Кричать за муром. Хто такий?
Гамалію, серце мліє,
Скутар скаженіє!
«Рїжте! Бийте!» на фортеці
Кричить Гамалія.

Реве гарматами Скутара,
Ревуть, лютують вороги.
Козацтво преться без ваги —
І покотились яничари.
Гамалія по Скутарі
По пеклу гуляє,
Сам хурдигу розбиває,
Кайдани ламає.
«Вилітайте, сірі птахи,
На базар до паю!»
Стрепенулись соколята,
Бо давно не чули
Хрещеної тої мови.
І ніч стрепенулась.
Не бачила стара мати
Козацької плати.
Не лякайся, подивися
На бенкет козачий.
Темно всюди, мов у будень,
А свято чимале.
Не злодії з Гамалієм
Їдять нишком сало
Без шашлика. «Засвіtimo!»
До самої хмари
З щоглистими кораблями
Палає Скутара.

Візантія пробуркалась,
Витріщає очі,
Переплива на допомогу,
Зубами скрегоче.

Реве, лютує Візантія,
Руками берег достає,
Достала, зикнула, встає...
І на ножах в крові німіє.
Скутар, мов пекло те, палає,
Через базари кров тече,
Босфор широкий доливає.
Неначе птахи чорні в гаї,
Козацтво сміливе літає,
Ніхто на світі не втече;
Огонь запеклих не пече.
Руйнують мури, срібло, злото
Несуть шапками козаки
І насипають в байдаки.
Горить Скутар, стиха робота,
І хлопці сходяться, зійшлись,
Люльки з пожару закурили,
На байдаки — та й потягли,
Рвучи червоні гори-хвилі.
Пливуть собі, ніби з дому;
Так, буцім гуляють,

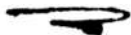
Та, звичайне, запорожці,
Пливучи співають:

«Наш отаман Гамалія,
Отаман завзятий,
Забрав хлопців та й поїхав
По морю гуляти,
По морю гуляти,
Слави добувати,
Із турецької неволі
Братів визволяти.
Ой приїхав Гамалія
Аж у ту Скутару,
Сидять брати-запорожці,
Дожидають кари.
Ой як крикнув Гамалія:
«Брати, будем жити,
Будем жити, вино пити,
Яничара бити,
А курені килимами,
Оксамитом крити».
Вилітали запорожці
На лан жито жати;
Жито жали, в копи клали,
Гуртом заспівали:
«Слава тобі, Гамалію,

На весь світ великий,
На весь світ великий,
На всю Україну,
Що не дав ти товариству
Згинуть на чужині».

Пливуть співаючи; пливе
Позад завзятий Гамалія:
Орел орлят мов стереже;
Із Дарданелів вітер віє,
А не женеться Візантія:
Вона боїться, щоб Чернець
Не засвітив Галату знову,
Або гетьман Іван Підкова
Не кликнув в море на ралець.
Пливуть собі, а із-за хвилі
Сонце хвилю червонить;
Перед ними море миле
Гомонить і клекотить.

Гамаліє, вітер віє,
Ось-ось наше море!..
І сховалися за хвилі —
За рожеві гори.

КАВКАЗ

*Искреннему моему
Якову де Бальмену*

**Кто даст главе моей воду,
И очесем моим источник слез,
И плачуся и день и ночь,
о побиенных...**

Иеремии глава 9, стих 1

За горами гори, хмарою повиті,
Засіяні горем, кровію политі.

Споконвіку Прометея

Там орел карає,

Що день Божий добрі ребра

Й серце розбиває.

Розбиває, та не вип'є

Живущої крові —

Воно знову оживає

І сміється знову.

Не вмирає душа наша,

Не вмирає воля.

І неситий не виоре

На дні моря поле.

Не скує душі живої

І слова живого.

Не понесе слави Бога,
Великого Бога.

Не нам на прю з тобою стати!
Не нам діла твої судить!
Нам тільки плакати, плакати, плакати
І хліб насущний замісить
Кровавим потом і сльозами.
Кати згнуцаються над нами,
А правда наша п'яна спить.
Коли вона прокинеться?
Коли одпочити
Ляжеш, Боже, утомлений?
І нам даси жити!
Ми віруєм твоїй силі
І духу живому.
Встане правда! Встане воля!
І тобі одному
Помоляться всі язики
Вовіки і віки.
А поки що течуть ріки,
Кроваві ріки!

За горами гори, хмарою повиті,
Засіяні горем, кровію політі.
Отам-то милостивії ми
Ненагодовану і голу

Застукали сердешну волю
Та й цькуємо. Лягло костьми
Людей муштрованих чимало.
А сльоз, а крові? Напоїть
Всіх імператорів би стало
З дітьми і внуками, втопить
В сльозах удов'їх. А дівочих,
Пролитих тайне серед ночі!
А матерних гарячих сльоз!
А батькових старих, кровавих,
Не ріки — море розлилось,
Огненне море! Слава! Слава!
Хортам, і гончим, і псарям,
І нашим батюшкам-царям
Слава.

І вам слава, сині гори,
Кригою окуті.
І вам, лицарі великі,
Богом не забуті.
Борітеся — поборете,
Вам Бог помагає!
За вас правда, за вас слава
І воля святая!
Чурек і сакля — все твоє,
Воно не прошене, не дане,

Ніхто й не возьме за своє,
Не поведе тебе в кайданах.
А в нас!.. На те письменні ми,
Читаєм Божії глаголи!..
І од глибокої тюрми
Та до високого престола —
Усі ми в золоті і голі.
До нас в науку! ми навчим,
Почому хліб і сіль почім!
Ми християне; храми, школи,
Усе добро, сам Бог у нас!
Нам тільки сакля очі коле:
Чого вона стоїть у вас,
Не нами дана; чом ми вам
Чурек же ваш та вам не кинем,
Як тій собаці! Чом ви нам
Платить за сонце не повинні!
Та й тільки ж то! Ми не погане,
Ми настоящі християне,
Ми малим ситі!.. А зате!
Якби ви з нами подружили,
Багато б дечому навчилися!
У нас же й світа, як на те —
Одна Сибір неісходима,
А тюрм! а люду!.. Що й лічить!

Од молдованина до фінна
На всіх язиках все мовчить,
Бо благоденствує! У нас
Святую Біблію читає
Святий чернець і навчає,
Що цар якийсь-то свині пас
Та дружню жінку взяв до себе,
А друга вбив. Тепер на небі.
От бачите, які у нас
Сидять на небі! Ви ще темні,
Святим хрестом не просвіщенні,
У нас навчіться!.. В нас дери,
Дери та дай,
І просто в рай,
Хоч і рідню всю забери!
У нас! чого то ми не вмієм?
І зорі лічим, гречку сієм,
Французів лаєм. Продаєм
Або у карти програєм
Людей... не негрів... а таких
Таки хрещених... но простих.
Ми не гішпани; крий нас, Боже,
Щоб крадене перекупать,
Як ті жиди. Ми по закону!..
По закону апостола
Ви любите брата!

Суєслови, лицеміри,
Господом прокляті.
Ви любите на братові
Шкуру, а не душу!
Та й лупите по закону
Дочці на кожушок,
Байстриюкові на придане,
Жінці на патинки.
Собі ж на те, що не знають
Ні діти, ні жінка!

За кого ж ти розіп'явся,
Христе, сине Божий?
За нас, добрих, чи за слово
Істини... чи, може,
Щоб ми з тебе насміялись?
Воно ж так і сталось.

Храми, каплиці, і ікони,
І ставники, і мірри дим,
І перед образом твоїм
Неутомленіє поклони.
За кражу, за війну, за кров,
Щоб братню кров пролити, просять
І потім в дар тобі приносять
З пожару вкрадений покров!

Просвітились! та ще й хочем
Других просвітити,
Сонце правди показати
Сліпим, бачиш, дітям!..
Все покажем! тільки дайте
Себе в руки взяти.
Як і тюрми муровати,
Кайдани кувати,
Як і носить!.. і як плести
Кнути узловаті —
Всьому навчим; тільки дайте
Свої сині гори
Остатнії... бо вже взяли
І поле, і море.

І тебе загнали, мій друже єдиний,
Мій Якове добрий! Не за Україну,
А за її ката довелось пролити
Кров добру, не чорну. Lovелось запить
З московської чаші московську отруту!
О друже мій добрий! Друже незабутий!
Живою душею в Україні витай,
Літай з козаками понад берегами,
Розриті могили в степу назирай.
Заплач з козаками дрібними сльозами
І мене з неволі в степу виглядай.

А поки що мої думи,
Моє люте горе
Сіятому — нехай ростуть
Та з вітром говорять.
Вітер тихий з України
Понесе з росою
Мої думи аж до тебе!..
Братньою сльозою
Ти їх, друже, привітаєш,
Тихо прочитаєш...
І могили, степи, море,
І мене згадаєш.

**Заворожи мені, волхве,
Друже сивоусий!**
Ти вже серце запечатав,
А я ще боюся.
Боюся ще погорілу
Пустку руйнувати,
Боюся ще, мій голубе,
Серце поховати.
Може, вернеться надія

З тією водою
З цілющою й живучою,
Дрібною сльозою —
Може, вернеться з-за світа
В пустку зимувати,
Хоч всередині обілить
Горілую хату.
І витопить, і нагріє,
І світло засвітить...
Може, ще раз прокинуться
Мої думи-діти.
Може, ще раз помолюся,
З дітками заплачу.
Може, ще раз сонце правди
Хоч крізь сон побачу...
Стань же: братом, хоч одури.
Скажи, що робити:
Чи молитись, чи журитись,
Чи тім'я розбити??!

НЕ ЗАВИДУЙ БАГАТОМУ...

Не завидуй багатому:
Багатий не знає
Ні приятні, ні любові —
Він все те наймає.
Не завидуй могуточому,
Бо той заставляє.
Не завидуй і славному:
Славний добре знає,
Що не його люди люблять,
А ту тяжку славу,
Що він важкими сльозами
Вилив на забаву.
А молоді як зійдуться,
Та любо, та тихо,
Як у раї, — а дивишся:
Ворушиться лихо.
Не завидуй же нікому,
Дивись кругом себе:
Нема раю на всій землі,
Та нема й на небі.

* * *

*Федору Івановичу Черненку.
На пам'ять 22 сентября 1859 року*

Ой по горі роман цвіте,
Долиною козак іде
Та у журби питається,
Де та доля пишається?

Чи то в шинках з багачами?
Чи то в степах з чумаками?
Чи то в полі на роздоллі
З вітром віється по волі? —

Не там, не там, друже-брате,
У дівчини в чужій хаті,
У рушничку та в хустині
Захована в новій скрині.

**І МЕРТВИМ, І ЖИВИМ,
І НЕНАРОЖДЕНИМ
ЗЕМЛЯКАМ МОЇМ В
УКРАЇНІ І НЕ В УКРАЇНІ
МОЄ ДРУЖНЄЄ ПОСЛАНІЄ**

*Аще кто речет, яко люблю Бога,
а брата своего ненавидит, ложь есть.*

Соборное послание Иоанна.

Глава 4, с. 20

І смеркає, і світає,
День Божий минає,
І знову люд потомлений
І все спочиває.
Тільки я, мов окаянный,
І день, і ніч плачу
На розпутьях велелюдних,
І ніхто не бачить,
І не бачить, і не знає
Оглухли, не чують;
Кайданами міняються,
Правдою торгують.
І Господа зневажають,
Людей запрягають
В тяжкі ярма. Орють лихо,
Лихом засівають,

А що вродить? Побачите,
Які будуть жнива!
Схаменіться, недолуди,
Діти юродиві!
Подивіться на рай тихий,
На свою країну,
Полюбіте щирим серцем
Велику руйну,
Розкуйтеся, братайтесь!
У чужому краю
Не шукайте, не питайте
Того, що немає
І на небі, а не тільки
На чужому полі.
В своїй хаті своя й правда,
І сила, і воля.

Нема на світі України,
Немає другого Дніпра,
А ви претесь на чужину
Шукати доброго добра,
Добра святого. Волі! Волі!
Братерства братнього! Найшли,
Несли, несли з чужого поля
І в Україну принесли
Великих слов велику силу

Та й більш нічого. Кричите,
Що Бог вас створив не на те,
Щоб ви неправді поклонились!..
І хилитесь, як і хилились!
І знову шкуру дерете
З братів незрящих, гречкосіїв,
І сонця-правди дозрівать
В німецькі землі, не чужії,
Претесея знову!.. Якби взяли
І всю мізерію з собою,
Дідами крадене добро,
Тойді оставсь би сиротою,
З святими горами Дніпро!

Ох, якби те сталось,
щоб ви не вертались,
Щоб там і здихали, де ви поросли!
Не плакали б діти, мати б не ридала,
Не чули б у Бога вашої хули.
І сонце не гріло б смердячого гною
На чистій, широкій,
на вольній землі.
І люди б не знали, що ви за орли,
І не покивали б на вас головою.
Схаменіться! Будьте люди,
Бо лихо вам буде.

Розкуються незабаром
Заковані люде,
Настане суд, заговорять
І Дніпро, і гори!
І потече сторіками
Кров у синє море
Дітей ваших... і не буде
Кому помагати.
Одцурається брат брата
І дитини мати.
І дим хмарою заступе
Сонце перед вами,
І навіки прокленетесь
Своїми синами!
Умійтеся! Образ Божий
Багном не скверніте.
Не дуріте дітей ваших,
Що вони на світі
На те тільки, щоб панувать...
Бо невчене око
Загляне їм в саму душу
Глибоко! Глибоко!
Дознаються небожата,
Чия на вас шкура,
Та й засядуть, і премудрих
Немудрі одурять!

Якби ви вчилися так, як треба,
То й мудрість би була своя.
А то залізите на небо:
«І ми не ми, і я не я,
І все те бачив, і все знаю,
Нема ні пекла, ані раю,
Немає й Бога, тільки я!
Та куций німець узловатий,
А більш нікого!..» — «Добре, брате,
Що ж ти таке?»

«Нехай скаже
Німець. Ми не знаєм».
Отак-то ви навчаєтесь
У чужому краю!
Німець скаже: «Ви моголи».
«Моголи! Моголи!»
золотого Тамерлана
Онучата голі.
Німець скаже: «Ви слав'яне».
«Слав'яне! Слав'яне!»
Славних прадідів великих
Правнуки погані!
І Коллара читаєте
З усієї сили,
І Шафарика, і Ганка,
І в слав'янофіли

Так і претесь... і всі мови
Слав'янського люду —
Всі знаєте. А своїї
Дастьбі... колись будем
І по-своєму глаголать,
Як німець покаже
Та до того й історію
Нашу нам розкаже, —
Отойді ми заходимось!..
Добре заходились
По німецькому показу
І заговорили
Так, що й німець не второпа,
Учитель великий,
А не те, щоб прості люде.
А гвалту! А крику!
«І гармонія, і сила,
Музика, та й годі.
А історія!.. Поема
Вольного народа!
Що ті римляне убогі!
Чортзна-що — не брути!
У нас брути! І коклекси!
Славні, незабуті!
У нас воля виростала,
Дніпром умивалась,
У голови гори слала,

Степом укривалась!»
Кров'ю вона умивалась,
А спала на купах,
На козацьких вольних трупах,
Окрадених трупах!
Подивіться лишень добре,
Прочитайте знову
Ту ю славу. Та читайте
Од слова до слова,
Не минайте ані титли,
Ніже тії коми,
Все розберіть... та й спитайте
Тойді себе: що ми?..
Чиї сини? Яких батьків?
Ким? За що закуті?..
То й побачите, що ось що
Ваші славні брути:

Раби, подножки, грязь Москви,
Варшавське сміття — ваші пани,
Ясновельможнії гетьмани.
Чого ж ви чванитеся, ви!
Сини сердешної України!
Що добре ходите в ярмі,
Ще лучше, як батьки ходили.
Не чваньтесь, з вас деруть ремінь,
А з їх, бувало, й лій топили.

Може, чванитесь, що братство
Віру заступило,
Що Синопом, Трапезондом
Галушки варило.
Правда!.. Правда, наїдались.
А вам тепер вадить.
І на Січі мудрий німець
Картопельку садить,
А ви її купуєте,
Їсте на здоров'я
Та славите Запорожжя.
А чією кров'ю
Ота земля напоєна,
Що картопля родить, —
Вам байдуже. Аби добра
Була для городу!
А чванитесь, що ми Польщу
Колись завалили!..
Правда ваша: Польща впала,
Та й вас роздавила!

Так от як кров свою лили
Батьки за Москву і Варшаву,
І вам, синам, передали
Свої кайдани, свою славу!

Доборолась Україна
До самого краю.
Гірше ляха свої діти
Її розпинають
Замість пива праведную
Кров із ребер точать.
Просвітити, кажуть, хочуть
Материні очі
Современними огнями.
Повести за віком,
За німцями, недоріку,
Сліпую каліку.
Добре, ведіть, показуйте,
Нехай стара мати
Навчається, як дітей тих
Нових доглядати.
Показуйте!.. За науку,
Не турбуйтеся, буде
Материна добра плата.
Розпадеться луда
На очах ваших неситих,
Побачите славу,
Живу славу дідів своїх
І батьків лукавих.
Не дуріте самі себе,
Учітесь, читайте,

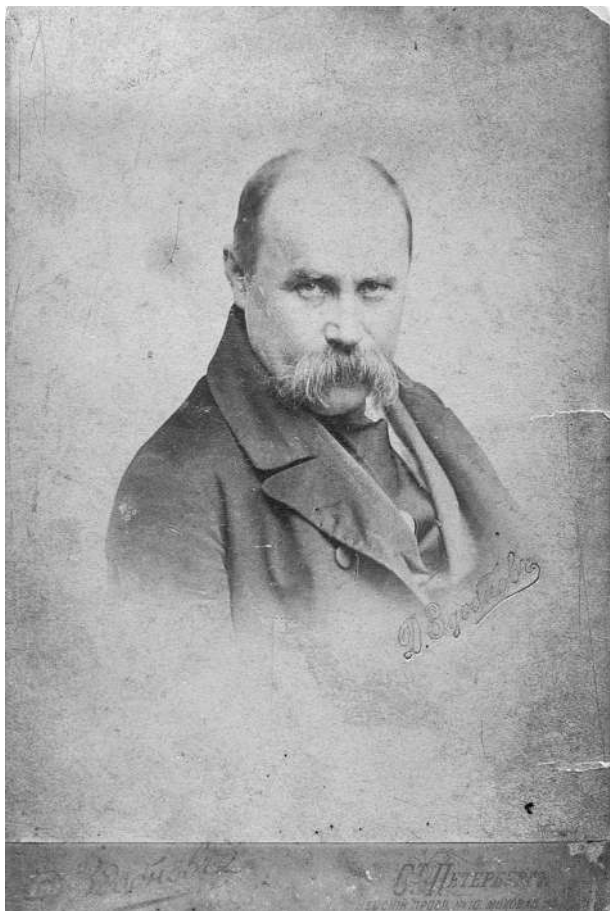
І чужому навчайтесь,
Й свого не цурайтесь.
Бо хто матір забуває,
Того Бог карає,
Того діти цураються,
В хату не пускають.
Чужі люди проганяють,
І немає злomu
На всій землі безконечній
Веселого дому.
Я ридаю, як згадаю
Діла незабуті
Дідів наших. Тяжкі діла!
Якби їх забути,
Я оддав би веселого
Віку половину.
Отака-то наша слава,
Слава України.
Отак і ви прочитайте,
Щоб не сонним снілись
Всі неправди, щоб розкрились
Високі могили
Перед вашими очима,
Щоб ви розпитали
Мучеників, кого, коли,
За що розпинали!

Обніміте ж, брати мої,
Найменшого брата —
Нехай мати усміхнеться,
Заплакана мати.
Благословіть дітей своїх
Твердимися руками
І діточок поцілує
Вольними устами.
І забудеться срамотня
Давня година,
І оживе добра слава,
Слава України,
І світ ясний, невечерній
Тихо засіяє...
Обніміться ж, брати мої,
Молю вас, благаю!

ЗАПОВІТ

Як умру, то поховайте
Мене на могилі
Серед степу широкого
На Вкраїні милій,
Щоб лани широкополі
І Дніпро, і кручі
Було видно, було чути,
Як реве ревучий.
Як понесе з України
У синєє море
Кров ворожу... Отойді я
І лани, і гори, —
Все покину і полину
До самого Бога
Молитися... А до того
Я не знаю Бога.
Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте
І вражою злою кров'ю
Волю окропіте.
І мене в сім'ї великій,
В сім'ї вольній, новій,
Не забудьте пом'янути
Незлим тихим словом.

ШАНОВНИЙ ЧИТАЧУ!

Погодьтеся, що хоч раз у житті, а ти таки замислювався: яким він був, Тарас Шевченко? Ми даємо тобі унікальну можливість роздивитися ось цей його фотопортрет, зроблений у 1858 році. Оригінал цього знімка зберігається в Яніни Шкоди — представниці родини Шевченка по лінії його старшої сестри Катерини Григорівни Красицької. А тому він не зазнав ні редакторської корекції, ні політичного ретушування, що дуже часто безцеремонно робилось у різні часи з його портретами.

Упевнений, це фото Тараса Григоровича видасться знайомим. Та то й не дивно, адже з нього написано чимало картин різними художниками, створено десятки плакатів, у яких автори надали Кобзареві рис, яких насправді у його зовнішності не було. Ось поглянь на цю другу в житті Тараса Григоровича світлину (перша, зроблена

30 березня 1858 року) — і не зможеш не помітити лагідного, трохи іронічного погляду втомленої життям людини. Про погляд Шевченка збереглися спогади російського письменника І. Тургенєва, який познайомився з ним на початку 1859 року: «...небольшие серые глаза, взгляд которых, большею частью угрюмый и недоверчивый, изредка принимал выражение ласковое, почти нежное, сопровождаемое хорошей, доброй улыбкой».

А ось чого в ньому зовсім немає, то це жагучої ненависті, якою пізніше наділили Тараса Григоровича революційні художники. «Он был, как дитя, добродушен, ласков, доверчив, — пригадувала К. Юнге, яка добре знала Шевченка. — Всякая малость радовала его, всякий мог обманывать и эксплуатировать его. Несмотря на все зло, на несправедливости, которые он испытал в своей многострадальной жизни, вера его в людей и добро не поколебалась».

Загалом же відомо одинадцять фото-портретів Шевченка, зроблених у Петербурзі та Києві. І судячи з того, що після його смерті в опису речей, які були у квартирі, не згадується жоден фото-портрет, Шевченко щедро роздаровував їх друзям і родичам. Завдяки такій щедрості, до наших днів з одинадцяти зніmkів дійшли оригінали десяти з них. У тому числі і ось цей.

Між іншим, у середині ХІХ століття фотографія була не дешевим задоволенням. І все-таки фотографувався він досить часто — одинадцять разів за три роки! В той же час Тарас Григорович у щоденнику і листах до друзів та знайомих не раз нарікав на постійне безгрошів'я. У листі до актора М. Щепкіна 6 грудня 1858 року він, зокрема, написав: «Де доткнеться до користі, до грошей, то я бачу, що твоя натура моїй сестра рідна, і соромлива, і боязлива. Чого се воно так? Мабуть, того, що гроші душу холодять, а наші душі бояться холоду».

З негатива цього знімка 1863 року у фотоательє Здобнова віддруковано близько сотні фотопортретів, які отримали всі(!) на той час суцї представники великої родини Шевченків. А те, що родина справді була великою, може свідчити хоч би той факт, що старша сестра Тараса Катерина мала дванадцятьо дітей! За словами Яніни Шкоди, нині родина Шевченків нараховує більше 1300(!) імен і щороку цей список продовжує поповнюватися.

Цей же фотопортрет передали внукові Катерини — Єгору Степановичу Красицькому, нащадки якого і зберегли його до наших днів.

А щодо точної дати фотографування, то однозначно можна стверджувати, що відбулося це після 6 квітня 1858 року. Бо 29 березня Тарас Григорович побував у обер-поліцмейстера І. Таволги—Мокрицького, який порадив Шевченкові поголитися, бо «отставным рядовым» тоді заборонялося носити бороду. Тому

90

наступного дня, 30 березня, він сфотографувався у шапці, кожусі і з бородою, а після цього поголився і 6 квітня «имел великое несчастье облачиться во фрак и явиться к своему главному надзирателю графу Шувалову». Більше Шевченко бороди не носив...

А знімок цей не втратив навіть найдрібніших деталей, адже копіювався він лише один раз — для друку в цій книжці. Отож тебе, читачу, тільки це одне копіювання і відділяє від справжнього образу сорокачотирирічного Тараса...

Олексій ТИМОЩУК,
член Національної
спілки журналістів України.

«КОБЗАР» УРЯТУВАВ БАТЬКА І СИНА

22 червня 1941 року Федір Іванович Шило, збираючись на фронт, взяв дідівський «Кобзар», попросив сина і дружину потримати його на грудях біля самого серця, поцілувати і віддати йому. Він поклав книгу в речовий мішок і запевнив рідних, що з ним усе буде добре.

Цілий рік щасливо провоював Федір Шило, а восени 1942 року опинився він аж на Кавказі. Від його роти в живих залишилося тільки вісім солдатів. Після нічної переправи через якусь річку, вони потрапили у прибережне село, де місцеві жителі їх нагодували і прихистили, аби вкрай виснажені бійці змогли трохи відпочити. Коли ж наступного дня вони зібрались у дорогу, то хтось помітив, що у Федора пробитий кулями речовий мішок. Витягши з нього нехитрі пожитки, він помітив, що кулі застрягли у... старенькому «Кобзарі». Побачивши прошиту кулями книгу, побратими сказали, що його Шевченко захистив! А Федір лише притиснув до грудей «Кобзаря», дякуючи за порятунок.

Із Шевченковим «Кобзарем» дійшов Федір Шило до перемоги і повернувся додому. А через дев'ять років, коли син Володимир вступив до Київського військово-морського політехнічного училища,

передав книгу йому, сказавши: «Нехай «Кобзар» буде біля тебе і в твоєму серці. Довірся йому!»

Так почалася 30-річна служба на флоті Володимира Шила. У 1957 році його відправили у місто Находка служити на підводному човні. Одного разу після третьої доби перебування в морі раптом почало гаснути світло, виник відчутний крен на корму. Невдовзі з'ясувалося, що вода заливає акумуляторний відсік. Коли пробоїну нарешті знайшли, то не одразу змогли її залатати. Молодий офіцер Володимир Шило працював нарівні з усіма. А коли страшенно втомленим повернувся в свою каюту, то взяв «Кобзар» і упав на ліжко. Оскільки світло весь час мерехтіло, то він прикрив обличчя розкритою книгою і миттєво заснув.

А прокинувся лише тоді, коли великий сніп зі сліпучих іскор сильно вдарив його в обличчя, яке прикривав розгорнутий «Кобзар». У каюті все спалахнуло, загорівся і його одяг. З обпаленим волоссям, у тліючому одязі і з опіками обличчя та шиї, він вискочив у коридор. Прибігли матроси, почали гасити пожежу. Коли згодом Володимир із ліхтарем у руках зайшов до каюти, там було все обгоріле. А на підлозі лежали залишки майже повністю згорілого «Кобзаря» — книги, яка врятувала життя спочатку його батькові, а потім і йому.

ЗМІСТ

Остання барикада	3
«Не женися на багатій...»	5
В КАЗЕМАТІ	
«Згадайте, братія моя...»	6
«За байраком байрак...»	7
«Мені однаково, чи буду...»	8
«Ой три шляхи широкії...»	9
РОЗРИТА МОГИЛА	11
«Садок вишневий коло хати...»	13
«Рано-вранці новобранці...»	14
«Чигрине, Чигрине...»	15
«В неволі тяжко, хоча й волі...»	19
КОСАР	19
«Чи ми ще зійдемося знову?...»	20
«Думи мої, думи мої...»	21
«Не гріє сонце на чужині...»	22
«Один у другого питаєм...»	23
А. О. Козачковському	24
«Ой гляну я, подивлюся...»	30
«Ой вигострю товариша...»	30
«По улиці вітер віє...»	31
«Ой не п'ються пива-меди...»	32
«Із-за гаю сонце сходить...»	33

«Не так тії вороги...»	34
«Ой чого ти почорніло...»	35
«Навгороді коло броду...»	36
«Не вернувся із походу...»	37
«Ой крикнули сірії гуси...»	37
«На Великдень на соломі...»	39
«І золотої, й дорогої...»	40
«Мій Боже милий, знову лихо!...»	41
«Я не нездужаю, нівроку...»	41
ОСІЇ ГЛАВА XIV	42
«О люди! Люди небораки!...»	45
«Стоїть в селі Суботові...»	46
ТАРАСОВА НІЧ	49
ГАМАЛІЯ	55
КАВКАЗ	63
«Заворожи мені, волхве...»	70
НЕ ЗАВИДУЙ БАГАТОМУ	72
Федору Івановичу Черненку	73
І МЕРТВИМ, І ЖИВИМ...	74
ЗАПОВІТ	85
Шановний читачу!	87
«Кобзар» урятував батька і сина	92

Тарас Шевченко
Фронтвий Кобзар

(За виданням: Тарас Шевченко. Повне зібрання творів у шести томах. Київ, 1963 р.)

В оформленні обкладинки використаний малюнок з афіши Національного радіомарафону «Борітеся - поборите!», який відбувся 9 березня 2015 року.

Упорядник Павло Гірник.
Автор ідеї Світлана Кравченко.
Координатор проекту Олексій Тимошук.
Консультант Яніна Шкода.

Технічний редактор Наталка Антонюк.
Коректор Любов Поліщук.
Дизайн обкладинки Тараса Тимошука.
Комп'ютерна верстка Олексія Тимошука.

Підписано до друку 31.03.2016 р. Формат 60x42/16.
Ум. друк. арк. 2,8. Гарнітура Uk_bodoni.
Друк офсетний. Наклад 1000. Зам. №1284.
Віддруковано у ТОВ «Поліграфіст»,
м. Хмельницький, вул. Курчатова, 8.
Видавниче свідоцтво ХЦ №013 від 26.11.2000 р.

ISBN 978-966-8819-28-5

ББК 82.161.2-1
УДК 84(4Укр)1-5
Ш 37

Радонь вишневий коло хати,
Друми кидь високими гудуть.
Плугатирі згнучаста і дуть.
Спи вайвідучи зівчаті,
А матерій вє керелть відуть.

Сельвє вечери фано хати,
Вечерей зиромьба вєтесе...
Дочка вечерить подесе.
А мати доче кучити,
Такє соловей ко кедесе.

Доч лали мити коло хати
маленькы до дитокы свои.
Селми за соула фило иль,
Зетти ко вє. отицько диврати
та соловейко незатнє.

Автограф поезії
«Садок вишневий коло хати...»
із захлавної «Малої книжки»
Т. Г. Шевченка.

